

ETO: 821.511.141-1Békássy F.
821.111-1Békássy F.
DOI: 10.19090/hk.2017.3.1-7

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

GÖMÖRI György

Cambridge-i Egyetem
Cambridge, Anglia
georgeandmari.gomori@yahoo.co.uk

BÉKÁSSY FERENC ANGOL–MAGYAR KÖLTŐ

Ferenc Békássy an Anglo-Hungarian Poet

Ferenc Bekaši anglo–mađarski pesnik

A tanulmány megismertet bennünket Békássy Ferenc (1893–1915) angol–magyar költővel, aki Nyugat-Magyarországon született, tanulmányait Angliában (a Bedales iskolában, majd Cambridge-ben) végezte, s az első világháborúban 1915-ben egy oroszok elleni csatában veszítette életét – ebben Petőfi Sándorhoz hasonlítható. Mivel Békássy magyarul írt összegyűjtött művei már 2010-ben megjelentek, ezúttal elsősorban angolul írt költeményeire és leveleire összpontosítottuk figyelmünket, melyeket Gömöri Mari és Gömöri György rendezett sajtó alá, és *The Alien in the Chapel* [Idegen a kápolnában] címen nemrégiben a Skyscraper Books adott ki. Békássy leveleinek javát Noël Olivier-hez írta, de más angol barátoknak, köztük John Maynard Keynesnek és James Strachey-nek írt levelei is betekintést nyújtanak e rendkívüli fiatalember baráti kapcsolataiba, akit az első külföldiként választottak meg a cambridge-i Apostolok Társaság tagjai közé, és aki mély, tartós benyomást tett számos cambridge-i tudósra, valamint a művészetek iránt érdeklődő londoni elit társaságra. *Kulcsszavak:* Zsennye, Bedales, Cambridge, Olivier, Keynes, kétnyelvű költészet

Békássy Ferenc angol–magyar költő és Petőfi Sándor életrajzában két közös vonás van: mindketten nagyon fiatalon, életük húszas éveiben haltak meg, és mindketten harctéren, ahol orosz fegyver oltotta ki életüket. Egyébként – ez nyilvánvaló – nagyságrendi különbség van a két költő között, természetesen Petőfi javára. De eljátszhatunk a gondolattal: hogyan emlékeznénk Petőfi Sándorra,

Számunkban a Pécsi Tudományegyetemen a *Kultúra- és tudományköziség. Magyarságtudomány a 21. században* címmel 2016. augusztus 22-e és 26-a között megrendezett VIII. Hungarológiai Kongresszuson, az Orbán Jolán és Z. Varga Zoltán vezetésével létrejött *Kulturális átszövődések és nyelvváltások a kortárs irodalomban* című szimpóziumon elhangzott előadások szerkesztett változatát közöljük.

ha huszonkét éves korában, amikor Debrecenből Pestre gyalogolt, tüdőgyulladásban meghal, és százéves hallgatás vagy irodalomtörténeti tetszhalál után valaki felfedezi *A helység kalapácsát* és néhány szép tájversét?

Ezzel nem akarom azt a régi közhelyet felmelegíteni, miszerint Békássy Ferenc volt a modern magyar költészet „nagy ígérete”. De a tényekhez tartozik, hogy Békássynak életében egyetlen sora sem jelent meg magyarul, viszont 1914 nyarán, amikor visszatért Angliából, már öt angol verse megjelent nyomtatásban: kettő egy rangos versantológiában, és három egy cambridge-i folyóiratban. Ekkor már megírta (igaz, angolul) egyetlen hosszabb, csak posztumusként kinyomtatott költeményét, az *Adriaticát*, amiben ugyan nincsenek különösebb drámai fordulatok, de van benne néhány szép lírai betét. Tegyük hozzá, hogy Wilfred Owennek, akit az I. világháború emblemikus angol költőjének tartanak, hasonló volt a sorsa: életében mindössze öt verse látott nyomtatásban napvilágot. Azt hiszem, így nyomós okunk van rá, hogy Békássyt ne csupán magyar, hanem angol–magyar költőnek nevezzük.

Amióta 2010-ben Békássy Ferencet egybegyűjtött írásaival újra felfedezte a magyar irodalom, már sokan tudják, hogy e fiatalember életének három fontos színhelye és vonatkozási pontja volt: Zsennye, Bedales és Cambridge. Zsennye, ahol egy őspark közepén ma is ott áll szüleinek (nemrég felújított) kastélya, Bedales, a koedukációs középiskola Petersfield mellett, ahol hat tanulóév formálta intellektusát, és Cambridge, ahol három éven át tanult. Leszámítva gyerekkorát és a vakációk idején Zsennyén töltött időt, Békássy Ferenc angol földön nevelkedett, és ott szerzett magának barátokat. Bár senkit sem határoz meg barátainak száma, nem véletlen, hogy Magyarországon a fiatal Békássynak mindössze két-három barátjáról tudunk, akik közül Békássy Flóra unokatestvére, a későbbi szocialista forradalmár Duczynska Ilona majdnem közeli családtagja volt, míg verebi Végh Gyula művészettörténész idősebb mentora, akinél többször is megfordult Bozsokon.¹

Ugyanakkor Békássy Ferenc már Bedalesben szerzett magának – ideált és barátokat. Itt ismerte meg Noël Olivier-t, későbbi szerelmét, akivel együtt az iskola önképzőkörében többször is részt vett vitákon, de igazán csak akkor ébredt rá Noël iránti vonzalmára, amikor 1911-ben az már elhagyta Bedalest. (Itt jegyezzük meg, hogy a költő Rupert Brooke Noélt már tizenöt éves korában megismerte, és azon nyomban beleszeretett. Noëlnak szép szeme volt, de nem volt önbizalma, mégis lehetett benne valami varázslatos, ami nagyon

¹ Békássy több Noël Olivier-hez írt levelében említi Bozsokot, illetve „távoli rokonát”, Végh Gyulát, aki egyetlen idősebb magyar beszélgetőpartnere volt (vö. Gömöri–Weiner Sennyey 2013).

vonzotta a férfiakat, mert Brooke-on és Békássyn kívül Noël kezét fiatal lány korában még két barátja szerette volna megkérni.) Békássy Ferenc Bedalesből ismerte két másik idősebb barátját, Justin Brooke-ot és Peter Grant-Watsont is, de igazából három cambridge-i éve alatt teremtett kapcsolatot a kor szellemi elitjével: kiváló filozófusokkal, közgazdászokkal és történészekkel. Barátai között prózaírók, az egy (ausztrál) Grant-Watson kivételével, nincsenek. Ami a költőket illeti, Békássy furcsa, hol baráti, hol ellenséges viszonyban volt Rupert Brooke-kal, pontosabban az vele, mert Noël iránti féltékenysége megakadályozta Brooke-ot abban, hogy igazi barátja legyen valakinek, aki ugyanabba a lányba szerelmes. Maga Békássy többnyire elismerően nyilatkozott Brooke-ról, bár egyik levelében megjegyezte: „Rupert is grand (at a safe distance)... but dangerous”, vagyis Rupert „remek (megfelelő távolságban)... de veszélyes” (Gömöri–Gömöri 2016, 104). Viszont érdekes módon Rupert Brooke az első világháború alatt Noël Olivier-nek írt utolsó levelében (*Song of Love*) még ironikusan reflektál arra a hírre, hogy Békássy az ellenkező oldalon fog harcolni, latolgatva a háborús túlélés esélyeit: „Szomorú volna, ha elveszítenéd összes udvarlódodat... ő, de nem fogod mindet elveszíteni” (Harris 1991, 278). A többi cambridge-i költő közül Békássy a nála idősebb Frances Cornforddal barátkozott, kicsit nővérenek tekintve a helyi témákat megverselő költőt, továbbá a Burmába távozó Gordon Luce-szel, akit nagyon lesújtott később a hír „Feri” korai haláláról.

Leghíresebb cambridge-i barátja Békássynak persze John Maynard Keynes volt – erről már Éder Zoltán és Weiner Sennyey Tibor is tudtak, bár egyikük sem ismerte a kapcsolat változásait és intim részleteit. Keynes 1911 decemberében Lulworth-ben fedezte fel magának az elsőéves cambridge-i diák Békássyt, és feltételezhetjük, hogy mindjárt beleszeretett. Ezt szó szerint kell értenünk, mert Keynes sokáig kizárólag homoszexuális partnerekkel érintkezett, jóllehet pár évvel az első világháború után feleségül vette Lydia Lopokova orosz balerinát. Tudjuk, hogy Keynes javasolta James Strachey-n keresztül Békássy felvételét az Apostolok nevű cambridge-i elit társaságba, amelynek akkoriban tagjai voltak a kritikus Lytton Strachey, a filozófus Bertrand Russell és a könyvkiadó Leonard Woolf is. (Leonard felesége, Virginia NEM volt, nem lehetett tagja, mert a klub nőket egyáltalán nem vett föl tagjai közé). Noha Keynes Békássy beválasztásával az Apostolokba minden kaput megnyitott magyar védelem előtt, nagyon hamar kiderült, hogy Békássy Noëlbe szerelmes, és nem lenne igazán jó homoszexuális partnernek.² Ettől függetlenül Keynes annyira vonzódott

² Keynes Grantnak, British Library, Keynes MS, Vol. III. 1912. február

Békássyhoz, hogy beletörődött, a tizenkilenc éves fiú csak „platonikus barátja” lesz, és mivel nemcsak maga Ferenc, hanem annak családja is érdekelte, elfogadta Békássy meghívását Zsennyére, és 1912 szeptemberében tíz napot töltött Békássyék birtokán. Innen írt anyjának és Duncan Grantnek, persze más-más hangnemben: az akkori Magyarország feudális viszonyai egyébként a Tolsztoj-regények Oroszországra emlékeztették, és bántotta az a (mai napig gyakori) rossz magyar szokás, hogy társaságban eleinte angolul vagy németül szóltak hozzá, de ha igazán érdekes témára került sor, átváltottak magyarra, amiből egy szót sem értett. (Leveleiből részleteket közöltem a *Hungarian Review* 2015. decemberi számában.) Mivel Békássy apjának, aki Vas megyei főispán volt, sokat kellett Budapesten tartózkodnia, Keynes főleg Békássy Ferenc anyjával és testvéreivel beszélgetett: Békássy Emmát „rendkívül intelligens” hölgynek írta le egyik levelében. Barátsága Békássy Ferencel annak 1914-es távozásáig megmaradt, sőt meggyőződése ellenére ő segítette pénzzel, hogy Békássy és egyik húga még a Monarchia elleni hadüzenet előtt Svájcban át hazatérjenek, és ő volt az, aki végül is kiharcolta a háború után Békássy Ferencnek a King’s College kápolnájában elhelyezett külön emléktáblát (l. Jones 2016).

Nemrégem megjelent könyvünk, melyet feleségemmel együtt szerkesztettünk, *The Alien in the Chapel* [Idegen a Kápolnában] fényt vet arra, milyen szerteágazóak voltak Békássy Ferenc angol kapcsolatai. Bár 2013-ban Weiner Sennyey Tiborral együtt kiadtuk Békássy Ferencnek (Noëlhez írt) szerelmes leveleit, azóta számos újabb levél került elő Noël hagyatékából. Új könyvünk a Noël Olivier-hez írt 43 levél mellett még 14 (Keyneshez, James Stracheyhez és másokhoz) írt levelet tartalmaz, bőséges jegyzetanyaggal. És benne vannak Békássy összes angolul írt versei, egy kivételével. Ezek között vannak a komolyabb versek mellett tréfásabbak, illetve stílusparódiák, amelyek Békássy kivételes formakészségére és technikai érettségére vallanak, hiszen hány modern angol költő tudott vagy tud ma verselni Browning Galuppi-toccátájának stílusában? Ha más nem, ez a különleges stíluskészség imponált Patrick Leigh Fermornak, aki *Between the Woods and the Water* [Erdők és a víz között] című híres útirajzában pár sort szentel Békássynak.

A Bedales-diák Békássy körülbelül egyszerre kezdett verselni magyarul és angolul, 1910 elején, tizenhat éves korában. Magyarul természetesebben ír, mint angolul, eleinte sokkal kevesebb műgonddal. A magyar hagyományból kiemeli Arany Jánost, kora költői közül meg Babits Mihályt tekinti mesterének. Ami az angol költőket illeti, úgy tűnik, Robert Browning mellett (akiről Békássy hosszabb tanulmányt írt, illetve angol nyelvű előadást tartott), több kortárs költő

hatott rá, akiknek formanyelve az angol líra „georgiánus” vonulatához tartozott – mindenesetre a versek színvonala nemigen tér el a kortárs angol költőkétől. Erős antikizáló hajlamot látni a „georgiánusok” többségénél, és Békássy is egy hosszabb költeménnyel kezdte voltaképpen a versírást, a *Bacchus* cíművel. Angol nyelven írt verseiben Békássy visszafogottabb és szemérmesebb, mint a fennmaradt magyar versekben, így Noël iránti érzelmeiről csak áttételesen vall angolul az *Adriaticában* (amelynek Amrita, a barna bőrű, sötét hajú lány a főhőse), magyarul viszont elég pontosan megfogalmazza viszonyát az *Amrita mondja* című versben, amelyet angol fordításban szintén belevevünk a *The Alien in the Chapel*-be (Gömöri–Gömöri 2016, 55). Ugyanakkor több angol verséből az látszik, milyen fontosnak tartja Békássy a barátságot, tartósabbnak a szerelemnél – persze az *Adriatica* szerzője a meghittséget (intimacy) keresi egész életében, és csak akkor érzi magát csalódottnak, amikor valaki védőgyűrűt fon maga köré, és elutasítja a felé irányuló figyelmet.

De Békássy Ferenc életében jól felismerhető az a kettősség, amit az angol–magyar költő helyzete kínál: a különbség, néha ellentmondás a magyar gyöke-
rek és az angliai virágzás között. Az első hónapokban még idegennek érzi magát Cambridge-ben, s bár ezen enyhít az Apostolok-tagság, amikor évente többször visszatér Zsenyére, ez az idegenségérzés gyakran kiújul. Többször beszél erről Noëlnek írt leveleiben, ahol gyakran beszámol a hazai politikai és irodalmi eseményekről, de jól látja a magyar provincializmust, ami fojto-gatja. Ennek ellenére 1912 áprilisában így ír Noëlnek: „eléggé hihetetlennek tűnik, hogy angolul írok és úgy értesülök az angliai dolgokról, mintha magam is angol lennék. [...] Semmiképpen sem szeretnék visszamenni Cambridge-be [...], inkább maradok itt, birtokot igazgatok, politizálgatok és méhészkedem” (Gömöri–Weiner Sennyey 2013, 44). Egy hónappal később mégis hosszú, részletes levelet ír Noëlnek Cambridge-ből, beszámol látogatásáról Cornfordéknál, és arról, hogy együtt fog lovagolni Keyneszel, s hogy máris hiányoznak angol barátai. Békássy tisztában volt azzal, hogy „idegensége” ellenére kapcsolatai őt is meghatározzák, hiszen egy nem datált, de alighanem 1914-es jegyzetében ezt írja: „az életem most nem az enyém, számtalan relációm van embe-
rekkel, emberek érintkezéseinek hálóját szövő élőfonál vagyok én is” (Weiner Sennyey 2010, 248). Egy másik feljegyzése szerint többre tartja a hol örömmel, hol bánattal teli életet annál a „boldogságnál”, amit a rendezett, nyugodt, de ambíciók nélküli élet ígér.

Az első világháború drámai módon kiélezi a fent vázolt kettősséget. Egyrészt fáj elhagynia Angliát, búcsút mondani Noëlnek, cambridge-i és londoni barátai-

nak, de valamilyen „önmegvalósítás” esélyét látja a háborúban. (Közbevetőleg: János öccse, aki 1914-ben Angliában maradt, túlélte a háborút, egy Wedgwood lányt vett feleségül, és Kelet-Angliában telepedett le.) Keynes szerint, aki rá akarta beszélni Békássy Ferencet a maradásra, a fiatal költő sejtette, hogy meg fog halni, mégis hazatért, előzőleg még a semleges Svájcban élve pár hétig az életet. Nem jelentkezett (ahogy sokan gondolják) önként a Monarchia hadseregébe, fennmaradt egy saját kezű feljegyzése, ami az „amikor behívtak” szavakkal kezdődik. Békássy 1914 szeptemberében vonult be Pápára, ahol huszáriképzést kapott. (Itt valószínűleg megismerkedett Ferenczi Sándorral, Freud magyar barátjával és tanítványával, aki katonarvosként szolgált a hadseregben.) Fennmaradt olvasmányjegyzeteiből kitűnik, hogy a frontra kiküldés előtti – valószínűleg legutolsó – olvasmánya G. L. Dickinson cambridge-i tanárnak, Békássy Ferenc egyik mentorának *After the War* [A háború után] című pamfletje volt, amiben Dickinson szót emelt egy majdani igazságos békeszerződés mellett (Weiner Sennyey 2010, 215).

Katonáskodása idején is írt még verseket angolul – ezek közül az *1914* címűnek véleményem szerint minden angol és magyar háborús antológiában szerepelnie kell. Ez az elégikus vers kevésbé elfogult és szentimentálisan hazafias, mint Rupert Brooke utolsó híres szonettciklusa, mert benne Békássy nemcsak hősének (saját magának) halálát látta előre, hanem azt a gigantikus vérontást is, amit ez a négy évig tartó értelmetlen háború jelentett. Verse végén ez az angol–magyar költő nem csak honfitársait, de a háború összes jövődő halottait gyászolja ezekkel a szavakkal:

*Napjaim, s a világ napjai unottan telnek, korunk beteg;
Nehezen születnek, s bár nem kívánnak ölni, ölnek emberek.
Narfény és árnyék, homlokomra tövisszuszorít fonjatok!
Nővéreim, százezer holtat külön-külön gyászoljatok!*³

Irodalom

- Gömöri, George–Gömöri, Mari szerk. 2016. *The Alien in the Chapel: Ferenc Békássy: Rupert Brooke's Unknown Rival*. Skyscraper.
- Gömöri György–Weiner Sennyey Tibor szerk. 2013. *Békássy Ferenc szerelmes levelei*. Aranymadár: Budapest–Zsennye.
- Harris, Pippa szerk. 1991. *Song of Love: The Letters of Rupert Brooke and Noël Olivier, 1909–1915*. London: Bloomsbury.

³ Gömöri György fordítása (Weiner Sennyey 2010, 386–387).

- Jones, Peter. 2016. Epilogue. In *The Alien in the Chapel: Ferenc Békássy: Rupert Brooke's Unknown Rival*, szerk. Gömöri, George–Gömöri, Mari. 237–242. Skyscraper.
- Keynes, John Maynard to Duncan Grant, Keynes Papers, Vol. III., British Library, MS Add. 57931, f 9.
- Weiner Sennyey Tibor szerk. 2010. *Békássy Ferenc egybegyűjtött írásai*. Budapest–Zenny: Aranymadár Alapítvány.

FERENC BÉKÁSSY AN ANGLO-HUNGARIAN POET

This paper introduced Ferenc Békássy (1893–1915), an Anglo-Hungarian poet who was born in Western Hungary, educated in England (at Bedales and Cambridge) and died in the First World War, fighting the Russian army, similarly to Sándor Petőfi. As most of Békássy's Hungarian work was published in a collection in 2010, we paid more attention to his poems and letters in English, recently published under the title *The Alien in the Chapel* by Skyscraper Books, edited by Mari and George Gömöri. The majority of Békássy's letters were written to Noël Olivier but letters to his other English friends such as John Maynard Keynes and James Strachey also shed light on friendships of this extraordinary young man, the first foreign member of the „Apostles”, who made a lasting impression on many Cambridge scholars and the London artistic elite prior to World War I.

Keywords: Zsenye, Bedales, Cambridge, Olivier, Keynes, bilingual poetry

FERENC BEKAŠI ANGLO-MAĐARSKI PESNIK

Ferenc Bekaši (1893–1915), anglo-mađarski pesnik rođen u Zapadnoj Mađarskoj, obrazovao se u Engleskoj (u školi Bedales, zatim je studije nastavio na Kembridžu) i u 22. godini poginuo u jednoj bici protiv ruske vojske u prvom svetskom ratu 1915. godine. S obzirom na to da su sabrana dela Bekašija, pisana na mađarskom jeziku, već objavljena 2010. godine, ova studija se prvenstveno bavi njegovim stihovima i pismima na engleskom jeziku *The Alien in the Chapel* („Stranac u kapeli“) u izdanju Skyscraper Books. Tu građu su priredili Mari i Đerđ Gemeri. Bekaši je svoja pisma pretežno pisao Noelu Olivieru ali i drugim engleskim prijateljima, među kojima su bili Džon Majnard Kejns i Džejms Streči. Pisma pružaju uvid u prijateljske kontakte ovog izuzetnog mladića, koga su kao prvog stranca inaugurisali u društvo „Apostoli“ u Kembridžu, i koji je ostavio dubok i dugotrajan utisak na mnoge naučnike na Kembridžu, kao i na elitno društvo Londona.

Ključne reči: Ženje, Bedales, Kembridž, Olivier, Kejns, dvojezično pesništvo